

Pútnický turizmus na Slovensku

Ing. Jana Černá, PhD.
Inštitút manažmentu
Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave

Úvod

Putovanie ako prejav zbožnosti ľudí má v slovenskej histórii dlhú a silnú tradíciu. I keď na dnešnom území Slovenska sa viac krát zmenili štátne usporiadania či režimy, religiozita obyvateľstva zostáva stále hlboko zakorenená. Na formovanie pútnického turizmu na Slovensku má najsilnejší vplyv práve religiozita obyvateľstva. Osobitne je to kresťanstvo, pričom dominantná bola a je rímskokatolícka cirkev. Príslušnosť ku kresťanstvu už odpradáva formovala prvky materiálnej, duchovnej a sociálnej kultúry, ale napríklad aj folklórny prejav a ľudovú zbožnosť. Kresťanská tradícia sa na Slovensku datuje od príchod svätých solúnskych bratov Cyrila a Metoda v roku 863 a zachováva sa dodnes. Slovensko patrí medzi krajiny s vysokým počtom katolíkov v Európe; k tomuto vierovyznaniu sa hlási 67 % populácie (Cenzus, 2021). Pútnické miesta sú navštevované predovšetkým počas náboženských sviatkov, významných výročí a počas mariánskych mesiacov máj a október.

História a tradícia pútnických miest na Slovensku

Motívom vzniku pútnických miest na Slovensku boli podobne ako v celej kresťanskej tradícii obyčajne nevysvetliteľné, prirodzenosti odporujúce udalosti, o ktorých sa (najskôr ústnym podaním, potom písomným) tradovali rôzne legendy a príbehy. Z neskoršieho obdobia nachádzame o týchto udalostiach už v niektorých prípadoch aj úradné záznamy v kronikách, či dokonca notárskych zápisniciach. Rozšírené sú u nás aj ďakovné tabuľky (tzv. votívne tabuľky) na pútnických miestach. Tieto ľudsky nevysvetliteľné udalosti sa najčastejšie spájali s vodou (pramene či studničky), s nájdením obrazov, sošiek a iných náboženských artefaktov, so zjaveniami predovšetkým Panny Márie, s miestami života svätcov a so sakrálnymi stavbami. Takto sa tradovala a pestovala úcta k týmto nezvyčajným miestam, ktoré sa stali pre obyvateľov posvätné a stali sa cieľom putovania mnohých ľudí z blízkeho aj vzdialeného okolia.

Všeobecné motívy púti predchádzajúcich generácií boli podobné tým dnešným (Gavenda, 1995):

- vidieť a poznať - osobne vidieť a poznať pozoruhodné miesta, predmety či osobnosti,
- modliť sa a adovať – modlitba na posvätných miestach má pre človeka osobitnú intenzitu,
- splniť sľub – túžba poďakovať sa za udelenie zvláštnych milostí,
- dosiahnuť vypočutie prosieb, zvlášť uzdravenie,
- získať relikvie – v našich podmienkach to bola najčastejšie voda, príp. obraz či iný umelecký predmet.

K uvedeným motívom púti možno doplniť, že v našich podmienkach bolo putovanie aj prejavom zachovávanía rodinných tradícií, ktoré boli staré niekoľko generácií, boli ale aj prejavom spolupatričnosti a súdržnosti s komunitou (farnosť, obecné spoločenstvo).

Zachované legendy, príbehy, zápisky v obecných a farských kronikách zachytávajú, že ľudia na Slovensku najčastejšie prosili o uzdravenie tela a medziľudských vzťahov a o ochranu pred

hrôzami vojny alebo nebezpečnými epidémiami. Tiež ďakovali za vypočutie prosieb, za ochranu pred ničivými živlami, či za dobrú úrodu.

Okrem duchovného rozmeru a religióznej motivácie pútnikov k rozvoju pútnických miest na Slovensku v minulosti s vysokou pravdepodobnosťou prispeli aj sekundárne faktory ako (Fekete, 1947):

- vhodné klimatické podmienky – väčšina pútí sa konala na územiach s priaznivými klimatickými podmienkami, v období od jari do jesene (často v máj a októbri, tieto mesiace sú zasvätené Panne Márii),
- vhodné geografické podmienky – najčastejšie v lokalitách, kde nížina prechádza do pohorí, ale aj vyššie položené miesta, ktoré sú ešte človeku z predchádzajúcich generácií dostupné (tu predovšetkým mariánske pútnické miesta); rozloženie pútnických miest na Slovensku je preto nerovnomerné: sú lokalizované prevažne na západnom a východnom Slovensku, na strednom Slovensku iba okrajovo, čo súvisí s horským reliéfom krajiny (napr. Nízke Tatry a Vysoké Tatry, Muránska planina),
- lokalizácia pri riekach, ktoré boli dopravným uzlom (v našich podmienkach najmä z hľadiska prepravy tovaru) a pri prameňoch vôd, ktoré boli vhodné pre život,
- lokalizácia pri starých obchodných cestách: Bratislava – Trnava, Bratislava – Záhorie, Staré Hory, Levoča – Poľsko a pod.,
- životná úroveň obyvateľstva a donorstvo – výstavba a udržiavanie pútnických miest si vyžadovalo vynaloženie vysokých investícií.

Charakteristickou črtou Slovenska je hlboká **mariánska úcta**, ktorá zohrala v dejinách národa historickú úlohu. Dnes je Sedembolestná Panna Mária patrónkou Slovenska (prvá písomná zmienka o úcte k nej je z roku 1470). To sa prirodzene odzrkadľovalo aj v charaktere pútnických miest, ktoré sú na Slovensku zasvätené prevažne Panne Márii a sú rozložené po celej krajine (Nádaská, 2021). V tomto ohľade patrí Slovensko dodnes z hľadiska počtu svätýň a mariánskych pútnických miest medzi európsky unikát (Gábriš in Duchoňová, 2000). Počiatky mariánskej úcty sa datujú už od čias príchodu slovanských vierozvestcov sv. Cyrila a Metoda na naše územie v roku 863, kedy boli už prvé sakrálne stavby zasvätené práve Matke Božej. Taktiež prvé pútnické miesta u nás sa viažu na mariánsky kult (Marianka, Levoča). Úcta k Panne Márii bola kľúčová počas ťažkých časov slovenského národa: invázia Tatárov, nájazdy Turkov, národnostný útlak, snahy o protestantizmus či komunizmus.

Medzi historicky najstaršie pútnické miesta na našom území patria pútnické miesta **Marianka** a **Skalka** pri Trenčíne. Na Skalke žil v jaskyni podľa povestí asketickým životom pustovník [sv. Benedikt](#), ktorého vyhľadávali ľudia z blízkeho a vzdialeného okolia. Neskôr tu pravdepodobne v [12. storočí](#) vznikol kláštor a od roku [1224](#) tu malo svoje sídlo [benediktínske](#) opátstvo. V súčasnosti patrí medzi obľúbené ciele pre pútnikov aj turistov z ďalekého aj blízkeho okolia. Novodobou tradíciou je, že z tohto miesta vychádza každoročne pešia púť na starobylí Velehrad (v Českej Republike), pútnici si tak pripomínajú odkaz sv. Cyrila a Metoda ako patrónov Európy. Ďalšie starobylé pútnické miesto je **Marianka** (staršie pomenovania sú napr. Vallis Mariae, Tol, Taal, Vallis Mariae in teuptonico Thal či Mariatal), ktoré patrí medzi najstaršie pútnické miesta s mariánskym patrocíniom na našom území. Jeho vznik je zahalený legendami, ktoré hovoria o soške Panny Márie, ktorú vyrezal z hrúškového dreva istý pustovník okolo roku 1030. Na mieste kde sošku zakopal, bol neskôr objavený prameň s liečivou vodou. Toto miesto je masovo navštevované od 14. storočia, kedy bol položený aj základný kameň kostola. Neskôr bola dobudovaná aj kalvária a lurdská jaskynka. Miesto je dodnes navštevované počas celého roka, v poslednom období prešlo rozsiahlou rekonštrukciou a pribudla tu tiež pútnická

infraštruktúra. Významným historickým pútnickým miestom je **Hronský Beňadik**. Prvý kostol tu stál už v 11. storočí, avšak pútnickým cieľom sa toto miesto stalo až koncom 15. storočia, kedy pápež Pavol II. venoval kráľovi Matejovi Korvínovi vzácnu relikviu: kúsok z Veronikinej šatky s kvapkami Kristovej krvi. Toto pútnické miesto bolo spravované rôznymi rehoľnými rádmami, dnes patrí pod správu Nitrianskeho biskupstva. Najstarším pútnickým miestom na východnom Slovensku je **Mariánska hora v Levoči**. Zrod úcty k Božej Matke sa podľa dochovaného záznamu datuje do 13. storočia, kedy tu bola postavená prvá kaplnka. Najpravdepodobnejšie bola postavená ako prejav vďaky Božej Matke za záchranu mnohých životov pred vpádom Tatarov, ktorí pustošili naše územie. Dnes je toto pútnické miesto podľa počtu pútnikov najväčším pútnickým miestom na Slovensku a zaradilo sa tak medzi svetové pútnické miesta. Každoročne sem počas hlavnej púte zavíta okolo 500 000 pútnikov.

Pre masovejší rozvoj religiózneho turizmu na našom území je významnejšie obdobie po **rekatolizácii** (cca 17. a 18. storočie). Vznik mnohých pútnických miest je spojený s obdobím, kedy sa na území Slovenska odohrával boj medzi konfesiami: katolicizmom s protestantizmom, ktorý vylučoval jednak mariánsku úctu ako aj uctievanie svätých. Práve rekatoľizácia vplývala na vznik a rozmach mnohých pútnických miest na našom území.

Medzníkom religiózneho turizmu u nás je **obdobie komunizmu** (roky 1946 – 1989), kedy boli náboženské prejavy hrubo potláčané alebo eliminované rôznymi administratívnymi obštrukciami. Religiózny turizmus napriek útlaku nezanikol, rôzne novodobé historické pramene ho popisujú ako celospoločenský prostriedok odporu (napr. pamätná Národná púť na Velehrade v roku 1985, ktorá je považovaná ako začiatok „Nežnej revolúcie“ u nás). Návštevnosť religióznych miest bola v tomto období v prevažnej miere organizovaná individuálne. V tomto období sa putovalo tajne, často pod zámienkou turistických výletov. Putovali skupiny mládežníkov, menších skupín, rodín alebo aj jednotlivcov. Vonkajšie náboženské prejavy putovania boli iba minimálne a odohrávali sa v provizórnych podmienkach.

Tradícia putovania a folklór na Slovensku

Osobitosťou Slovenka je historicky silná folklórna tradícia, ktorá mala a stále má svoje miesto aj v prejavoch ľudovej zbožnosti pri putovaní (Ženuchová, Žeňuch, 2006). Táto tradícia bola mimoriadne živá a rozvíjala sa do druhej svetovej vojny. Väčšina pútí sa konala od jari do jesene (máj – október) a ľudia putovali peši. Pokiaľ boli pútnické miesta vzdialenejšie, pútnici prenocovali v miestnych hostincoch ale najmä v domácnostiach v pútnickom mieste či v kostoloch, ktoré boli pre pútnikov otvorené aj cez noc. Do celonárodných pútnických miest putovali ľudia aj ďalekého okolia, takže tu prirodzene nastávalo miešanie obyvateľstva ako po stránke jazykovej (ľudové dialekty), tak aj kultúrnej v kontexte folklórnych prejavov (Fekete, 1947). Pokiaľ ľudia putovali z menších osád spájali sa osady do jednej procesie. Priebeh púte závisel od vzdialenosti medzi východiskovou obcou a pútnickým miestom. Putovalo sa prevažne peši, vozy slúžili na prevoz batožiny. Púť začínala zvyčajne pred miestnym kostolom, kde dostali pútnici požehnanie na cestu. Najdôležitejšie postavenie mal kňaz, prípadne modleník – spevák (nazývaný aj tatík), ktorý počas putovania pedspevoval piesne a modlitby. Na čele procesie (sprievodu) sa niesol kríž so zástavami. Významnou osobou bol modleník – spevák, ktorý predriekaval modlitby a pedspeieval púťové piesne. Sprievod, niekedy s miestnou muzikou, bol usporiadaný do skupín podľa veku a pohlavia. Na čele boli mládenci, potom dievky, kňaz s miništrantmi, modleník, ženy, naposledy muži. Liturgické predmety ako mariánske zástavy, kríž, obrazy patrili k charakteristickým znakom sprievodu. Sprievodným

znakom bolo slávnostné vyzváňanie kostolných zvonov pri príchode sprievodu do obcí na trase medzi východiskovou obcou a pútnickým miestom (Falt'anová in www.ludovakultura.sk)

Obrázok 1: Púť Šumiac, okr. Brezno z roku 1955

Zdroj: Archív negatívov Ústavu etnológie SAV, foto R. Motola

Veľkú zásluha na rozvoji pútnictva na našom území patrí rímskokatolíckej cirkvi, ktorá je jednak správcom pútnických miest a zabezpečuje aj duchovný program pre pútnikov. Osobitne rehole (prevažne mužské) sa zaslúžili o rozvoj pútnických miest: Paulíni (napr. Marianka, Šaštín, Vranov nad Topľou), Saleziáni don Bosca (Šaštín, Hronský Beňadik), Redemptoristi (Skalka pri Trenčíne), Tešitelia Božského srdca (Marianka), Jezuiti (Skala), Františkáni (Levoča, Galamba). Pôsobenie reholí na jednotlivých pútnických miestach sa v priebehu času menilo.

Súčasná éra pútnických miest na Slovensku a ich význam pre dnešné časy

Novodobé dejiny Slovenska a ich súčasnosť sú bohaté na znovuobjavovanie hodnôt, ktoré púte a putovanie reprezentujú. Po štyridsaťročnom období komunizmu sme svedkami toho, že sakrálne stavby a pútnické miesta sa postupne obnovujú. Najmä pútnické miesta národného významu sa dostávajú opäť pod správu reholí, ktoré ich spravovali v minulosti. Ich súčasťou sú kláštorné objekty, ktoré nachádzajú novodobé využitie: exercičné priestory, pútnické ubytovne, múzeá a pod.

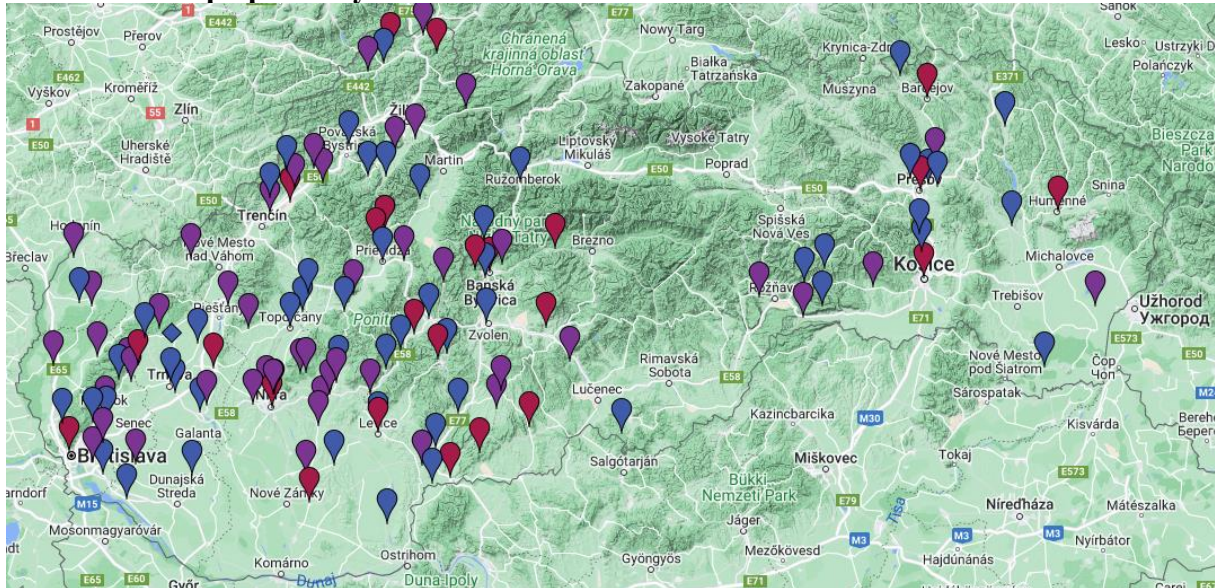
Pútnický turizmus má dnes svoje miesto aj v onlinovom prostredí. V prevažnej väčšine komunikujú s návštevníkmi prostredníctvom vlastných webových stránok, v prípade menších pútnických miest lokálneho významu sú súčasťou webových portálov farností. Na Slovensku zaznamenávame pomerne vysoký mediálny záujem o témy súvisiace s religióznym turizmom.

Relácie a reportáže z diania v pútnických miestach sú vo vysielaní verejnoprávnej televízie a rozhlasu (v súčasnosti napr. seriál *Odhodlaní putovať*, či rôzne príležitostné aktuálne reportáže). S touto témou pracujú tiež komerčné televízne a rozhlasové médiá, ako aj printové médiá s národným aj lokálnym dosahom a prirodzene aj katolícke médiá (rádio Lumen a TV Lux).

V onlinovom priestore rastie tiež počet špecializovaných portálov s obsahom zameraným na cestovný ruch, pričom ponuka religiózneho turizmu je tu pevnou súčasťou informačného portfólia. V súvislosti s propagáciou religiózneho turizmu rýchlo narastá a rozvíja sa aj využívanie nových komunikačných foriem ako blogy, vlogy, IT aplikácie, interaktívne a diskusné fóra a pod.

Nielen vo svete ale aj na Slovensku je zaznamenaný vzostup putovania. Na tieto miesta prichádzajú totiž nielen pútnici, ale čoraz viac sekulárni návštevníci. Tí prichádzajú zväčša mimo konania hlavných pútí. V súčasnom období sa pomerne intenzívne buduje dopravná infraštruktúra, turistické zázemie a informačné značenie. Pútnické miesta sú častým turistickým cieľom peších návštevníkov aj cyklistov.

Obrázok 2 Mapa pútnickým miestna Slovensku

Zdroj: www.putnickemiesta.sk

V našich podmienkach sú publikované aj viaceré vedecké výstupy a štúdie týkajúce sa religiózneho turizmu a osobitne pútnictva (napr. Dancák, 2005; Černá, 2013; Krogman a kol. 2017, Tirpák, 2019, Krogman a kol. 2021, Štefko a kol. 2022 a pod.)

Súčasný charakter pútí na Slovensku je ako individuálny, tak aj organizovaný. Tak ako v minulosti, aj dnes putujú organizovane farnosti ale aj rôzne spoločenstvá veriacich. Organizácia pútí je najčastejšie zabezpečovaná kňazmi, rehoľníkmi, dobrovoľníkmi ale aj cestovnými kancelármi, či občianskymi združeniami.

O stále živej tradícii putovania na Slovensku okrem iného vypovedá skutočnosť, že stále vznikajú nové pútnické miesta. Medzi najznámejšie novodobé pútnické miesta patria Hora Butkov a Domček Anky Kolesárovej. Pútnické miesto na Hore Butkov vzniklo v roku 2013. Dominantou je monumentálny kríž, v ktorom je vzácna relikvia dreva Svätého kríža. Kríž je

upevnený na skale, v ktorej je zase umiestnený kamienok z Golgoty. Ďalšie pútnické miesto Dom bl. Anky Kolesárovej (počiatky jeho vzniku sa datujú do roku 1999) sa nachádza na východe Slovenska vo Vysokej nad Uhom. Pútnické miesto je rodiskom, miestom života a aj úmrtia dnes už blahoslavenej Anky Kolesárovej, ktorá bola tzv. mučeníčkou čistoty. Obe spomenuté miesta majú veľmi dobre vybudovanú pútnickú infraštruktúru ako ubytovanie a iné služby pre pútnikov. Sú obľúbené medzi mladými pútnikmi a rodinami. Púte sa tu konajú viac krát do roka.

Na Slovensku vznikajú v tzv. postkomunistickej ére aj nové formy pútnictva. Na rozdiel od predchádzajúcich foriem putovania, majú tieto nové formy pútnictva relatívne krátku históriu (po roku 1989). Aktivity nie sú primárne viazané na tzv. lokalizačné predpoklady cestovného ruchu ako napr. kostoly, sochy, obrazy, relikvie a pod.. Primárnym cieľom turistu – veľmi často mládeže – je návšteva spoločenského stretnutia ako napríklad festivaly gospelovej hudby, kultúrne či vzdelávacie programy s cieľom prehĺbenia duchovného života. Charakterizuje ich vysoká návštevnosť mirorezidenčných alebo zahraničných účastníkov. Konajú sa zvyčajne v pravidelných intervaloch (ročne alebo aj častejšie) a sú orientované tematicky (napr. z príležitosti vyhlásenia Roku viery, výročia príchodu sv. Cyrila a Metoda na naše územie a pod.). Tieto podujatia sa najčastejšie odohrávajú na verejných priestranstvách miest či obcí, v amfiteátroch alebo v športových areáloch, ktoré majú predpoklady poňať väčší počet publika. Lokalizačné predpoklady však často zohrávajú sekundárny význam (najčastejšie kostoly – tu sa odohrávajú sprievodné podujatia ako napr. adorácie, meditácia v tichu, prednášky a pod.). Na Slovensku sa konajú viaceré podujatia, napr. Festival Lumen v Trnave, počet návštevníkov je okolo 10 000 a patrí medzi najvýznamnejšie pravidelne organizované podujatia v strednej Európe. Existujú tiež viaceré diecézne centrá, ktoré ponúkajú návštevníkom rôzny program (napr. DCM Maják, DCM Archa a pod.)

Vo všeobecnosti možno konštatovať, že tak ako všade v Európe, aj na Slovensku je zaznamenaný trend sekularizácie spoločnosti. To sa odráža aj v štruktúre návštevníkov pútnických miest. Motiváciou k návšteve už nie je len vykonanie si púte či modlitba. Tieto miesta sú vyhľadávané aj z čisto mimoreligióznych záujmov: rekreácia a oddych, spoznávanie histórie, využitie existujúcej infraštruktúry (cyklistické a turistické chodníky). Sekulárny návštevník tu nachádza priestor na stíšenie, prirodzené miesto na oddych počas rekreačnej alebo športovej aktivity.

Záver

Religióznym a pútnickým turizmus má na Slovensku jednak bohatú históriu ale aj potenciál byť nástrojov podpory udržateľného rozvoja spoločnosti ako takej: uchováva hodnoty predošlých generácií, prispieva k lokálnemu a regionálnemu rozvoju a je tvorcom porozumenia medzi ľuďmi a kultúrami. Návštevnosť slovenských pútnických miest pretrvala počas dlhých storočí, počas vlád rôznych panovníkov či politických režimov ako aj rôznych štátnych zriadení. Ich existencia a návštevnosť poukazuje na spiritualitu, ktorá je v Slovákoch hlboko zakorenená.

Zdroje

Černá, J.: Religiousness and religious tourism in Slovakia: Case Study. In: European Journal of Science and Theology. Vol. 10, suppl. 1 (2014), pp. 29-37. ISSN 1841-0464.

Dancák, F.: Náboženský turizmus. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2005. ISBN 80-89007-65-1

Duchoňová, X.: Homília Mons. Júliusa Gábriša z púte v Šaštíne v roku 1984. In: Časopis Blumentál, 9 (2000). Online http://www.blumental.sk/casopis/rok_2000/9-2000/cl08.htm

Fekete, Š.: Vznik, rozloženie a význam slovenských pútnických miest. Národopisný sborník 8 (1947), pp. 125.

Gavenda, Marián: Putovanie v dejinách a súčasnosti putujúcej Cirkvi: 2. časť Lit. 41 záz. In: Duchovný pastier 76, 9 (1995), pp. 401-409. ISSN 0139-861X

Krogmann, A., Nemčíková, M., Oremusová, D., Ambrosio, V., Mróz, F.: Religiozita a jej reflexia v cestovnom ruchu na Slovensku. Konštantínove listy 10, 2 (2017), pp. 178 – 190. Online https://www.academia.edu/37226376/Religiozita_a_jej_reflexia_v_cestovnom_ruchu_na_Slovensku

Nádaská, K.: Mariánsky kult na Slovensku. Online <https://standard.sk/115656/mariansky-kult-na-slovensku>

Štefko, R.: Kultúrno-historické a pútnické miesta - ich význam a propagácia: zborník príspevkov z workshopu. Prešov: Bookman, s.r.o., 2022. ISBN 9788081654701

Tirpák, P. (ed.): Náboženský turizmus - cesta k Bohu a človeku. Prešov: GTF PU, 2019. ISBN 978-80-555-2190-9.

Žeňuchová, K., Žeňuch, P.: Putovanie na sväté miesta a ľudová zbožnosť. In: Centrum pre štúdium kresťanstva. Svätec a jeho funkcie v spoločnosti II. Bratislava: Chronos 2006, s. 67-80. ISBN 80-89027-20-2.

Onlinové zdroje:

<https://sanctumvitae.wordpress.com/putnicke-mietsta/>

<https://slovensko.rtv.slovensko.sk/rubriky/200711/putovanie>

<http://pavlini.sk/pesia-put/>

<https://www.ludovakultura.sk>

<https://cajla.estranky.sk/clanky/zivot-na-cajle-v-minulosti/pute.html>

<https://www.putnickemiesta.sk>

[https:// www.spojeneruky.sk/index.php/sk/](https://www.spojeneruky.sk/index.php/sk/)